

Ks. PRZEMYSŁAW PRZYŚLAK*

ROLA EGZEGEZY HISTORYCZNO-KRYTYCZNEJ W INTERPRETOWANIU SŁOWA BOŻEGO W OPARCIU O WYBRANE DOKUMENTY KOŚCIOŁA

Pismo Święte jest po to, żeby je czytać, interpretować i komentować, ale przede wszystkim po to, żeby się w nim spotkać z Bogiem. Niestety, słaba natura ludzka sprawia, że nie możemy spotkać się z Bogiem w słowie bezpośrednio. Dlatego musimy uciekać się do komentowania i interpretacji słowa Bożego, by odczytać w nim to, co Bóg chce nam powiedzieć. Zrozumienie słowa Bożego wymaga od nas wejścia w jego wewnętrzną dynamikę, która ujawnia przesłanie Boga do człowieka. Narzuca się więc pytanie, czy historyczno-krytyczna metoda egzegezy Pisma Świętego pozwala na jednoznaczną i niesprzeczną interpretację słowa Bożego?

Analiza wybranych dokumentów Kościoła o słowie Bożym oraz nakreślenie zasad jego interpretacji pozwoli nam zrozumieć, dlaczego przybliżenie kontekstu historyczno-kulturowego jest konieczne dla odczytania orędzia biblijnego.

Na temat egzegezy historyczno-krytycznej dostępna jest spora literatura. Jednak niniejsze opracowanie nie rości sobie prawa do wykładnika metody. Ma raczej na celu zestawienie jej z innymi dostępnymi metodami i jej krytyczny ogląd. Dość powszechnie zauważa się dzisiaj dwa bieguny interpretacyjne. Z jednej strony odrzuca się wszystko, co nie jest „naukowe”, a więc wszelką egzegezę „intuicyjną”, nieopartą na dowodzeniu lingwistycznym i historyczno-krytycznym. Z drugiej

* Przemysław Przyślak – kapłan archidiecezji wrocławskiej; doktorant II Katedry Teologii Dogmatycznej Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu; e-mail: przemek.przyslak@gamil.com.

zauważa się, że możemy odczytać warstwę literalną tekstu biblijnego, ale nigdy nie możemy dotrzeć do pierwotnego zamysłu autora, stąd każda interpretacja jest dobra. W niniejszym opracowaniu te dwa stanowiska zostaną zbilansowane.

Użytą metodę można określić mianem metody komparatywnej. Zestawione zostaną ze sobą odnośne teksty Magisterium Kościoła, co pozwoli dotrzeć do teologicznego centrum omawianego zagadnienia. To właśnie dokumenty Magisterium najlepiej pokazują właściwe miejsce takiej czy innej metody egzegetycznej. Pozwalają ocenić, czy dana metoda przybliży konkretną interpretację do pełniejszego poznania prawdy objawionej.

1. ZASADY INTERPRETACJI PISMA ŚWIĘTEGO W KOŚCIELE

Aby zrozumieć rolę egzegezy historyczno-krytycznej w interpretowaniu słowa Bożego, najpierw należy zaprezentować zasady interpretacji Pisma Świętego opracowane przez Kościół. Magisterium doczekało się licznych wypowiedzi na ten temat. W niniejszym opracowaniu oprzemy się tylko na kilku wybranych dokumentach, które zostaną przedstawione w porządku chronologicznym, począwszy od dekretów Soboru Trydenckiego.

1.1. SOBÓR TRYDENCKI

W encyklice *Qui Pluribus* Pius IX stwierdza, że

[...] ludzki rozum, by nie został zwiedziony lub nie zbłądził w rzeczach takiej wagi [religii i wiary – przyp. aut.], powinien pilnie badać fakt Bożego Objawienia, aby podtrzymywał w sobie pewność co do tego, że Bóg przemówił i by temuż Bogu okazywał – stosownie do bardzo mądrego pouczenia Apostoła – «rozumne posłuszeństwo» (Rz 13,1)¹.

Taka postawa rodzi w nas przekonanie, że słowo Boże orientuje nas zawsze na tajemnicę trynitarną, objawioną w Panu naszym, Jezusie Chrystusie, i jest pewnym punktem odniesienia dla naszej duchowości oraz życia codziennego. Uznajemy zatem, że spisane słowo Boże jest pewną i ostateczną formą samoobjawienia się Boga², a Kościół w swojej nieomyłności ma prawo przez definicję dogmatyczną określić właściwy sens Pisma Świętego³. Niemniej jednak Kościół pozostawia naukowcom i badaczom tekstu Pisma Świętego swobodę w doborze środków egzegetycznych, co ma na celu lepsze zrozumienie tego, co Bóg chciał nam przez

¹ Pius IX. *Encyklika Qui Pluribus* (9 listopada 1846). W: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Red. I. Bokwa. Poznań 2007 [dalej: BF] pkt 515.

² *Tamże* 558.

³ *Tamże* 825.

swoje słowo powiedzieć. Podstawowym czynnikiem, jaki należy brać pod uwagę, interpretując tekst święty, jest fakt, iż Ewangelię własnymi ustami ogłosił Pan Jezus Chrystus, a następnie przez swoich apostołów polecił głosić każdemu stworzeniu jako źródło wszelkiej zbawiennej prawdy i nauki dotyczącej obyczajów⁴. Nasuwa się zatem pierwszy zasadniczy wniosek – o ile teksty Pisma Świętego są źródłem „wszelkiej zbawiennej prawdy”, o tyle winny one być interpretowane i komentowane w tym samym celu, by jak najwięcej osób mogło się przybliżyć do zbawienia. Dlatego też wnioski płynące z interpretacji słowa Bożego nie mogą wykraczać poza treść zasadniczą tekstu. Sobór Trydencki stwierdza:

[...] dla poskromienia lekkomyślności myślenia [sobór] postanawia, aby nikt w oparciu o własne sądy dotyczące wiary i moralności, należące do gmachu nauki chrześcijańskiej, nie dostosowywał Pisma Świętego do swoich opinii, wbrew rozumieniu, które utrzymywała i utrzymuje święta Matka Kościół⁵.

Do Kościoła należy wyjaśnianie i podawanie sensu Pisma Świętego⁶. Jak wielką wagą jest właściwa, ortodoksyjna interpretacja objawienia, uświadamia nam kolejna wypowiedź Soboru:

Niech nikt nie komentuje Pisma Świętego wbrew jednomyślnej opinii ojców, nawet gdyby komentarze takie nigdy nie miały być publikowane⁷.

Sobór idzie krok dalej i stwierdza, że drukarze nie mają prawa publikować ksiąg Pisma Świętego bez wyraźnego zezwolenia władzy kościelnej⁸. Jednak najbardziej jednoznaczną wypowiedzią w tym dokumencie wydaje się być nakaz nakładania kar na każdego, kto używa słowa Bożego w

[...] żartach, bajkach, czczej gadaninie, pochlebstwach, oszczerstwach, przesądach, bezbożnych i diabelskich przyśpiewkach, przepowiedniach i wróżbach, jak również paszkwilach⁹.

Takie użycie Pisma Świętego Sobór nazywa znieważaniem i pogardą, a dopuszczających się tego określa mianem zuchwalców i gwałcicieli słowa Bożego¹⁰. Słowa ojców soborowych uświadamiają nam nie tylko, czym jest słowo Boże, ale też, jak ważne jest jego właściwe interpretowanie. Choć Sobór nie stwierdza tego wprost, to jednak z tonu wypowiedzi wywnioskować można, że fałszywa interpretacja niejako wyłącza interpretatora z komunii z Kościołem, przy czym zaznaczymy,

⁴ SOBÓR TRYDENCKI. *Recipuntur libri sacri et traditiones apostolorum*. W: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*. T. IV/1. Oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków 2007 s. 211.

⁵ *Tamże* s. 213.

⁶ *Tamże*.

⁷ *Tamże*.

⁸ *Tamże* s. 215.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ *Tamże*.

iż nie chodzi tu o *communio ecclesiastica plena*, a raczej o *communio mentis* – komunię myśli, coś, co najpełniej oddaje zwrot *sentire cum Ecclesiae*. Myśl tę Sobór wyraża niebezpośrednio, ustanawiając kanon ksiąg świętych, a uzmysławia nam takimi zwrotami, jak: *Spiritu Sancto dictante, cum utriusque Deus sit autor*, wskazując na Boga jako jedyne autora. To prowadzi do konkluzji, że każda prawowierna interpretacja jest w jakiś sposób dziełem Ducha Świętego, który naucza i przypomina naukę Chrystusa (J 14,26).

1.2. SOBÓR WATYKAŃSKI I

Uściślając wypowiedź Soboru Trydenckiego, Sobór Watykański I zaznacza, że w sprawach wiary i moralności, należących do gmachu nauki chrześcijańskiej, za prawdziwy sens Pisma Świętego należy przyjmować taki, jaki utrzymywała i utrzymuje święta Matka Kościół, do której należy osądzanie o prawdziwym sensie i o wyjaśnianiu świętych pism¹¹. Sobór nie pozostawia zatem żadnej wątpliwości co do tego, kto jest ostatecznym interpretatorem słowa Bożego. Ta wypowiedź nie zamyka jednak możliwości badań nad Pismem Świętym i formułowania różnych wniosków płynących z badań egzegetycznych. Ważne jest jednak, aby pamiętać, że nie wolno wyjaśniać Pisma Świętego przeciw temu sensowi albo też przeciw jednomyślnej zgodzie ojców¹². Kościół nie tylko nie zabrania badań egzegetycznych, opierając się w przy tym na zdaniu św. Tomasza z Akwinu: „Wszystkie sensy opierają się na jednym, mianowicie literalnym, z którego jedynie może być wyprowadzony argument”¹³, ale również zachęca do badań literalnego sensu słowa, do czego niezbędna jest naukowa refleksja¹⁴.

1.3. SOBÓR WATYKAŃSKI II

Podczas Soboru Watykańskiego II ojcowie Soboru zauważyli jednak, że rzeczywistość objawienia wymaga opracowania dogmatycznego. Jego celem nie miało być podanie nowego dogmatu dotyczącego Pisma Świętego, ale pokazanie, że słowo Boże stoi w centrum misji Kościoła. Już we wstępie konstytucja *Dei Verbum* zauważa, że celem tej wypowiedzi soborowej jest wyłożenie właściwej nauki

¹¹ SOBÓR WATYKAŃSKI I. *Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej Dei Filius*. W: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*. T. IV/2. Oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków 2007 s. 897.

¹² *Tamże*.

¹³ *List Papieskiej Komisji Biblijnej do biskupów włoskich*. BF 999.

¹⁴ *Tamże*.

o objawieniu Bożym i jego przekazaniu ludzkości, aby cały świat, słuchając wieści o zbawieniu, uwierzył jej, a wierząc, ufał, a ufając, miłował¹⁵.

Konstytucja zauważa, że treścią objawienia są tajemnice historii zbawienia wyrażone słowami, słowa zaś obwieszczają czyny i odsłaniają tajemnicę w nich zawartą. Bóg, przez słowo stwarzając wszystko i zachowując, daje ludziom poprzez rzeczy stworzone trwałe świadectwo o sobie¹⁶. Ojcowie soborowi podkreślają, że przez całą historię zbawienia Bóg odsłaniał tajemnicę o sobie, przez co przygotował drogę do Ewangelii¹⁷. Sobór dodaje, że nie należy spodziewać się już żadnego nowego objawienia publicznego przed ponownym przyjściem Jezusa¹⁸. Z punktu widzenia naszej refleksji nad interpretacją Pisma Świętego ważne jest jeszcze jedno zdanie z części objaśniającej naturę objawienia:

Aby zaś coraz głębsze było zrozumienie objawienia, Duch Święty darami swymi wiarę stale udoskonala¹⁹.

Według Soboru Watykańskiego II biskupi są gwarantem ciągłości i żywotności Ewangelii w Kościele²⁰. Definiując depozyt wiary jako świętą Tradycję i Pismo Święte, Sobór naucza, że poleganie na tym depozycie pozwala wiernym wraz z ich pasterzami trwać w nauce apostołów, wspólnocie braterskiej, łamaniu chleba itd.²¹ Dlatego jedynie Urząd Nauczycielski Kościoła ma prawo do autorytatywnej interpretacji Pisma Świętego, gdyż działa w imieniu Chrystusa. Z rozkazu Ducha Świętego słucha on pobożnie słowa Bożego, święcie go strzeże i wiernie wyjaśnia²².

Ojcowie soborowi podają argument przemawiający za koniecznością badań egzegetycznych. Stwierdzają:

Ponieważ zaś Bóg w Piśmie Świętym przemawiał przez ludzi, na sposób ludzki, komentator Pisma Świętego chcąc poznać, co On zamierzał nam oznajmić, powinien uważnie badać, co hagiografowie w rzeczywistości chcieli wyrazić i co Bogu podobało się ich słowami ujawnić²³.

Konstytucja zwraca uwagę na dwa podstawowe elementy objawionego nam słowa Bożego: konkretny tekst i orędzie teologiczne z niego płynące. To, co w tym miejscu zauważa Sobór, przekonuje nas, że studia nad tekstem oryginalnym i badanie jego kontekstu kulturowego i historycznego jest jedyną drogą do pewnego

¹⁵ SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei Verbum* (18 listopada 1965) [dalej: DV] pkt 1.

¹⁶ *Tamże* 2-3.

¹⁷ *Tamże*.

¹⁸ *Tamże* 4.

¹⁹ *Tamże* 5.

²⁰ *Tamże* 7.

²¹ *Tamże* 10.

²² *Tamże*.

²³ *Tamże* 12.

odczytania orędzia. Uwaga, iż praca egzegetyczna ma na celu rozstrzygnięcie „co Bogu podobało się ich [hagiografów] słowami ujawnić”, implikuje konieczność badań historyczno-krytycznych nad tekstem biblijnym. Wyznaczone zostają dwa podstawowe elementy czy raczej kryteria oceny zawartości tekstu, tj. analiza literacka i historyczno-kulturowa.

Co do analizy literackiej Sobór stwierdza, że jest ona niezbędna do odszukania intencji hagiografów²⁴. Zdaniem twórców konstytucji całkiem inaczej ujmuje się i wyraża prawdę w tekstach historycznych rozmaitego typu, czy to prorockich, czy poetyckich, czy też innego rodzaju literackiego²⁵. Sytuacja społeczna XX w. niejako wymogła na ojcach soborowych otwarcie się na badanie tekstu biblijnego najnowszymi metodami filologicznymi. Z jednej strony Magisterium zachęcało do badania tekstu biblijnego, z drugiej zaznaczało, że jedynie Urząd Nauczycielski Kościoła ma prawo do ostatecznej interpretacji słowa Bożego, a nawet do dogmatyzacji pewnych treści. Ten ton Kościoła nie dziwi jednak, gdy wypowiedzi papieży i kongregacji ocenimy w ich aspekcie historycznym. Walka z reformacją, obrona doktryny przed modernizmem i utylitarystycznym realizmem prowadzącym do ateizmu zmusiły Magisterium do tak stanowczych wypowiedzi. Należy jednak stwierdzić, że perspektywa nakreślona od Soboru Trydenckiego, poprzez Sobór Watykański I, nie uległa zmianie w dobie Soboru Watykańskiego II. Sobór nie neguje prawa Magisterium do ostatecznej interpretacji słowa. Zmienia jedna środek ciężkości, przenosząc go na rzetelne badania tekstu. Doświadczenie powszechności Kościoła i jego wielokulturowości w czasach współczesnych każe ojcom wysnuć wnioski, że również w czasach powstawania Pisma Świętego różnorodność kultur i społeczeństw wpływała na taki, a nie inny jego kształt. Owocuje to stwierdzeniem, że komentator musi szukać sensu, jaki autor natchniony nadał tekstowi w określonych warunkach i okolicznościach właściwych dla swojego czasu i kultury²⁶. Dla przekazania zamierzonej treści hagiograf musiał się posłużyć znanym sobie, a typowym dla danej epoki gatunkiem literackim²⁷. Tekst dokumentu zauważa, że odpowiednie zrozumienie sensu tekstu biblijnego jest możliwe tylko wtedy, gdy poznamy zwyczaje, naturalne sposoby myślenia, mówienia i opowiadania przyjęte w czasach hagiografa; podkreśla się więc konieczność poznania sposobów obcowania ludzi ze sobą w danej epoce²⁸. Taka dogłębna analiza historyczno-kulturowa nie jest jedynym i ostatecznym źródłem poznania sensu biblijnego. Zwraca się uwagę na analogię wiary, jedność całej Biblii i żywą Tradycję

²⁴ *Tamże.*

²⁵ *Tamże.*

²⁶ *Tamże.*

²⁷ *Tamże.*

²⁸ *Tamże.*

Kościoła. Dopiero takie wszechstronne opracowanie tekstu świętego może nam zapewnić interpretację w tym samym duchu, w jakim Biblia została napisana²⁹.

Sobór Watykański II uznaje egzegezę za środek mający pomóc dojrzeć osądowi Kościoła. Potwierdza on raz jeszcze, że wszystko, co dotyczy interpretowania Pisma Świętego podlega ostatecznie osądowi Kościoła. Prawo do tego ostatecznego osądu wynika z misji Kościoła, który od Boga otrzymał polecenie i posłannictwo strzeżenia i wyjaśniania słowa Bożego³⁰. Analiza soborowa na temat interpretacji kończy się argumentacją teologiczną. Orędzie słowa Bożego jest świadkiem dostosowania się Boga w mowie do ludzkiej natury. Słowa Boga, wyrażone językami ludzkimi, upodobniły się do mowy ludzkiej, jak niegdyś Słowo Ojca Przedwiecznego, przyjąwszy słabe ciało ludzkie, upodobniło się do ludzi³¹. Dodatkowo egzegeza naukowa prowadząca do poznania sensu i orędzia Pisma Świętego jest niezbędna, gdyż słowo Boże jest duszą teologii świętej³² i jako takie ma prowadzić chrześcijanina do pełni jedności z Bogiem.

1.4. INTERPRETACJA PISMA ŚWIĘTEGO W KOŚCIELE

Kolejnym ważnym dokumentem w panoramie wypowiedzi Magisterium Kościoła o objawieniu i interpretacji Pisma Świętego jest wydany w 1993 r. przez Papieską Komisję Biblijną dokument *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*³³. Komisja zauważa, że rozwój metod badawczych sprawił, iż wielu egzegetów postulowało uznanie, że Pismo Święte ma jeden tylko sens. Zależy on od okoliczności powstania danego tekstu, jego kontekstu kulturowego itd. Teza ta miała stać w opozycji do tezy Augustyna z Danii: „Littera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quid speres anagogia”. Na przeciwnym biegunie stoją jednak jej oponenci utrzymujący, że w zależności od rodzajów tekstów mogą one przybierać kilka różnych znaczeń³⁴.

Dokument Komisji wyróżnia trzy sensy pisma natchnionego: dosłowny, duchowy i pełniejszy. Co do sensu dosłownego uczy, że należy podjąć wszelkie wysiłki, by określić sens zamierzony przez autora³⁵. Kluczem do jego odnalezienia jest próba zrozumienia tekstu biblijnego według konwencji literackich danej epoki³⁶. Będąc owocem natchnienia, sens dosłowny jest również zamierzony przez

²⁹ *Tamże*.

³⁰ *Tamże*.

³¹ *Tamże* 13.

³² *Tamże* 24.

³³ PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA. *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*. Poznań 1994.

³⁴ *Tamże* s. 66-67.

³⁵ *Tamże*.

³⁶ *Tamże*.

Boga. Do jego pełnego odkrycia używamy analizy historycznej i literackiej³⁷. Jednak nawet jeżeli jakieś zdanie natchnione wydaje się mieć jeden tylko sens, to wskutek boskiego natchnienia w odbiorze zdanie to może być wieloznaczne³⁸. Dokument papieski odnosi się również do pojęcia «relektury» tekstu biblijnego. Relektura ta bazuje na przeświadczeniu, że tekst biblijny zawsze niesie światło dla człowieka, a jego przesłanie jest ponadczasowe i dostępne dla wszystkich pokoleń. Stąd lektura danego tekstu w nowej sytuacji historyczno-kulturowej pozwala odkryć jego nowe znaczenia³⁹. Zdaniem o dużym ciężarze gatunkowym jest stwierdzenie, że relektura nie zakłada nadawania Pismu Świętemu jakiegokolwiek sensu. Heterogeniczna interpretacja może prowadzić do odcięcia się od korzenia przesłania biblijnego⁴⁰.

Kolejnym wyróżnionym przez Komisję sensem jest sens duchowy. Ze względu na swoją dynamiczność teksty mogą przechodzić jakby na inny poziom. Główną osią interpretacji duchowej jest misterium paschalne Chrystusa. To właśnie lektura tekstów świętych pod natchnieniem Ducha, w kontekście misterium paschalnego pozwala odnaleźć sens duchowy Pisma Świętego. Nowym kontekstem dla tekstu natchnionego staje się życie w Duchu Świętym⁴¹. Sens duchowy nie jest interpretacją subiektywną i zawsze opiera się na sensie dosłownym⁴².

Pod pojęciem sensu pełniejszego dokument Papieskiej Komisji Biblijnej rozumie sens zamierzony przez Boga, ale nie dość jasno wyrażony przez autora natchnionego⁴³.

1.5. VERBUM DOMINI

Ostatnim dokumentem, do którego chcemy się odnieść, nakreślając zasady interpretacji słowa Bożego, jest adhortacja *Verbum Domini*. Papież Benedykt XVI zauważa, że jedynym miejscem, gdzie można autentycznie interpretować Pismo Święte jest Kościół, tylko w wierze Kościoła można dokonywać hermeneutyki biblijnej⁴⁴. Wiara w Chrystusa jest lampą, bramą i fundamentem całego Pisma Świętego⁴⁵, dlatego też jedynie ta sama wiara może doprowadzić do ortodoksyjnej interpretacji słowa Bożego. Odniesienie do Kościoła i jego wiary jest wewnętrznym

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże s. 68.

³⁹ Tamże s. 69.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże s. 70.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże s. 71.

⁴⁴ BENEDYKT XVI. *Adhortacja apostolska Verbum Domini O słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* (30 września 2010) [dalej: VD] pkt 29.

⁴⁵ Tamże.

wymogiem Pisma, ponieważ powinno ono być odczytywane w tym samym duchu, w którym zostało napisane⁴⁶. Pogłębienie rozumienia tekstów świętych wzrasta w czytelniku wraz ze wzrostem życia w Duchu Świętym. Tylko ten, kto sam przeżył to, o czym czyta, może autentycznie interpretować Pismo⁴⁷. Papież stwierdza, że w „[...] słowie biblijnym Bóg idzie do nas, a my do Niego, i dlatego trzeba uczyć się zgłębiać tajniki języka, rozumieć jego strukturę i zastosowania”⁴⁸.

Adhortacja podkreśla niebezpieczeństwo dualizmu i hermeneutyki zsekularyzowanej. Mówiąc o dualizmie, ma na myśli rozejście się egzegezy i teologii⁴⁹. Hermeneutyka zsekularyzowana chciałaby natomiast sprowadzić element boski, który odkrywamy w świętych pismach, do poziomu czysto ludzkiego. Podejście deistyczne skutkuje odrzuceniem możliwości wejścia działania Bożego w świat. W ten sposób w wątpliwość podane zostaje również natchnienie ksiąg biblijnych⁵⁰. Stąd wypływa dla papieża Benedykta XVI ważny wniosek, że „[...] tam, gdzie egzegeza nie jest teologią, Pismo Święte nie może być duszą teologii”⁵¹. Papież mówi o harmonii wiary i rozumu. Egzegecie potrzebny jest rozum, który, będąc otwartym, nie odrzuci *a priori* wszystkiego, co przekracza jego miarę. Wiara zaś nie może nigdy przerodzić się w fideizm⁵². Przypominając relację sensu duchowego do dosłownego, Benedykt XVI mówi o konieczności wzniesienia się ponad literę⁵³. Autentyczny proces interpretacji nie jest nigdy „[...] procesem jedynie intelektualnym, ale również życiowym”⁵⁴. Ojciec Święty zauważa również, że fundamentalizm

[...] skłania się do traktowania tekstu biblijnego, jak gdyby został podyktowany przez Ducha Świętego słowo po słowie, i nie uznaje, że słowo Boże zostało sformułowane w językach i frazeologii uwarunkowanych przez daną epokę⁵⁵.

Przeciwstawiając się takiemu błędowi, autor stwierdza, że

[...] chrześcijaństwo widzi w słowach tylko Słowo, sam Logos, który odkrywa swoją tajemnicę poprzez ową wielość i realia ludzkiej historii⁵⁶.

Lektura wybranych dokumentów Kościoła pozwoliła nam nakreślić kilka głównych zasad interpretacji tekstu biblijnego:

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże 30.

⁴⁸ Tamże 32.

⁴⁹ Tamże 35.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże 36.

⁵³ Tamże 38.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże 44.

⁵⁶ Tamże.

1. Jedynie Magisterium Kościoła może autentycznie i w sposób ostateczny interpretować Pismo Święte.
2. Każda interpretacja Pisma Świętego ma przybliżać słowo do wiernych, by doprowadzić ich do głębszej komunii z Bogiem.
3. Jedynie interpretacja w tym samym duchu, w którym Pismo Święte zostało napisane, może być autentyczna.
4. Egzegeza nie może opierać się na prywatnych opiniach interpretatora i nie może wykraczać poza przesłanie zasadnicze tekstu.
5. Interpretacja słowa Bożego nie może mieć proweniencji prześmiewczej i ironizującej. Tekst święty nie może być wykorzystywany w żartach czy obelgach.
6. Podstawą interpretacji tekstu biblijnego jest tekst oryginalny.
7. Tekst biblijny należy interpretować pod kątem analizy literackiej, historycznej i kulturowej.
8. Podstawą sensu duchowego jest sens dosłowny.
9. Interpretacja Pisma Świętego dokonuje się również przez relekturę tekstu w nowych warunkach historyczno-kulturowych.
10. Właściwym kontekstem relektury chrześcijańskiej jest autentyczne życie w Duchu Świętym.
11. Interpretacja ma być owocem spotkania ze słowem.

2. PREZENTACJA METODY EGZEGEZY HISTORYCZNO-KRYTYCZNEJ

Po nakreśleniu zasad interpretacji Pisma Świętego wypracowanych w Kościele katolickim spróbujemy przedstawić metodę historyczno-krytyczną. Wykreślając principia tej metody, będziemy chcieli wskazać na jej relację do zaprezentowanych zasad interpretacji Pisma Świętego. To pozwoli nam ukazać rolę egzegezy historyczno-krytycznej w komentowaniu słowa Bożego. Metoda historyczno-krytyczna zajmuje się historycznością tekstu, krytyką tekstu, krytyką gramatyczno-filologiczną, krytyką gatunku i redakcji⁵⁷.

2.1. HISTORYCZNOŚĆ TEKSTU

Metoda historyczno-krytyczna zakłada historyczność tekstu w podwójnym sensie: z jednej strony jest to historia zawarta w tekście, z drugiej historia samego tekstu⁵⁸. Historia zawarta w tekście opisuje osoby, wydarzenia, stan społeczeństwa czy

⁵⁷ J.G. PRIOR. *The Historical Critical Method in Catholic Exegesis*. Rzym 1999 s. 19.

⁵⁸ J.H. HAYES, C.R. HOLLADAY. *Biblical Exegesis, Third Edition: A Beginner's Handbook*. Westminster John Knox Press 2007 s. 53.

nawet idee⁵⁹. Czytanie krytyczne tekstu biblijnego pozwala na ukazanie politycznego, religijnego i społecznego stanu społeczeństwa⁶⁰. Badanie krytyczne tekstu pod kątem jego własnej historii daje odpowiedź na pytania: jak, dlaczego, kiedy, gdzie i w jakich okolicznościach powstał dany tekst⁶¹. Badanie obu historii tekstu jest nieodzowne, gdyż historia jako taka jest nieodzowna⁶². Badanie historii tekstu, tzn. czasu, miejsca i kontekstu jego powstania, pozwala badaczowi na zrozumienie obrazów, symboli, opowieści i nauki w nim zawartych⁶³.

2.2. KRYTYKA TEKSTU

Pod pojęciem krytyki tekstu rozumiemy badanie tekstów starożytnych, których oryginały nie są już dzisiaj dostępne, by dotrzeć do jak najwierniejszej lekcji tekstu biblijnego⁶⁴. Świadców tekstu oryginalnego dzielimy na trzy grupy: starożytne teksty biblijne w języku oryginalnym, starożytne tłumaczenia tekstu biblijnego i cytacje tekstu biblijnego w dziełach pozabiblijnych⁶⁵.

Znane dzisiaj kodeksy starotestamentowe datuje się na lata od 250 r. przed Chr. do 1009 r. (kodeks leningradzki). Manuskrypty nowotestamentowe dzielą się ze względu na czas powstania i miejsce pochodzenia. Ponadto wyróżniamy następujące kryteria podziału manuskryptów: a) materiał pisarski (papierus, skóra); b) rodzaje liter (uncjała, minuskuła)⁶⁶.

Drugim rodzajem świadków są „wersje”, czyli starożytne przekłady. Po pierwsze teksty te nie są tylko tłumaczeniami, są one też kopiami tekstów oryginalnych, które nie zachowały się do tej pory. Po drugie, różne wersje tłumaczeń przełożone na język oryginalny tekstu pozwalają dokonać jego krytyki, tak iż możemy odtworzyć słowo w jego najbardziej pierwotnym kształcie⁶⁷.

Trzeci rodzaj świadków – cytacje w tekstach pozabiblijnych, pochodzą m.in. z tekstów klasycznych, rabinicznych, liturgicznych itd.⁶⁸

⁵⁹ *Tamże*.

⁶⁰ *Tamże*.

⁶¹ *Tamże*.

⁶² S. CARL. *Verbum Domini and the Complementarity of Exegesis and Theology*. Wm. B. Eerdmans Publishing 2015 s. 27.

⁶³ PRIOR. *The Historical Critical Method* s. 19.

⁶⁴ *Tamże* s. 21-22.

⁶⁵ *Tamże* s. 22.

⁶⁶ *Tamże* s. 22-23.

⁶⁷ *Tamże* s. 23.

⁶⁸ *Tamże*.

2.3. KRYTYKA GRAMATYCZNA – ANALIZA FILOLOGICZNA

Analiza gramatyczna polega na naukowej analizie struktur gramatycznych tekstu – zdań i poszczególnych wyrazów. Badanie to najczęściej zakłada też tłumaczenie na język współczesny. Analiza filologiczna przeprowadzana jest w następujących krokach: a) ocena zwrotów i wyrażeń; b) ocena struktur gramatycznych; c) rozważenie ekspresji idiomatycznej⁶⁹. Ocena zwrotów i wyrażeń pozwala podjąć próbę odnalezienia ich używalności w danym języku. Mówimy w tym przypadku o znaczeniu leksykalnym. To zaś znaczenie najlepiej odczytujemy z kontekstu, w jakim dane słowo zostało użyte⁷⁰.

2.4. KRYTYKA LITERACKA – KRYTYKA GATUNKU

Ten rodzaj krytyki polega na próbie odczytania wewnętrznej koherencji tekstu, elementów stylu użytych przez autora biblijnego⁷¹. Krytyka gatunku umożliwia nam lepsze zrozumienie tekstu natchnionego w jego dosłownym sensie. Wszyscy ludzie mówią w sposób konwencjonalny, tzn. w określony dla danej społeczności, używając pewnych charakterystycznych zwrotów i wyrażeń, osiągających swoje znaczenie w konkretnym kontekście⁷². Mówimy tu o tzw. *Sitz im Leben*. Krytyka literacka i gatunku pozwala na odkrycie „konwencji” autora biblijnego, a tym samym zamierzonego przez Boga sensu.

2.5. KRYTYKA REDAKCJI

Polega ona na próbie odnalezienia teologicznego motywu, dla którego autor natchniony zredagował tekst biblijny w taki, a nie inny sposób. Analiza redakcyjna tekstu posiada wiele narzędzi, przykład niech stanowi dla nas lektura Ewangelii w synopsie⁷³.

3. OCENA METODY EGZEGEZY HISTORYCZNO-KRYTYCZNEJ

Spróbujmy teraz dokonać oceny krytycznej metody historyczno-krytycznej w świetle przedstawionych zasad interpretacji Pisma Świętego.

⁶⁹ *Tamże* s. 28.

⁷⁰ *Tamże* s. 29.

⁷¹ *Tamże* s. 31.

⁷² *Tamże* s. 33-34.

⁷³ *Tamże* s. 39.

Jedynie Magisterium Kościoła może autentycznie i w sposób ostateczny interpretować Pismo Święte.

Metoda historyczno-krytyczna nie uzurpuje sobie prawa do rozstrzygnięć ostatecznych. Jako metoda naukowa chce jedynie ustalić jak najdokładniej wszystkie elementy historyczno-kulturowo-literackie tekstu, które pozwalają określić sens dosłowny Biblii. Dopiero w oparciu o ten sens teologia biblijna i pozostałe dziedziny teologii próbują określić sens duchowy⁷⁴.

Każda interpretacja Pisma Świętego ma przybliżać słowo do wiernych, by doprowadzić ich do głębszej komunii z Bogiem.

Osadzenie słowa w jego kontekście historyczno-kulturowym przybliża je wiernym w ten sposób, że pokazuje, jak ono funkcjonowało w swoim naturalnym środowisku. Czyni je bliskim, ponieważ pozwala uzmysłwić sobie, że słowo Boże to nie jest jakaś rzeczywistość abstrakcyjna, która chociaż natchniona, to jednak podlegała zabiegom redakcyjnym, stylistycznym itd. Wierni odkrywają, że kontekst konkretnego „tu i teraz” staje się w sensie duchowym kontekstem przeżywania przez nich relacji ze słowem⁷⁵.

Jedynie interpretacja w tym samym Duchu, w którym Pismo Święte zostało napisane, może być autentyczna.

Ukazanie procesów kształtowania i formowania tekstu biblijnego oraz jego redakcji uzmysławia nam, że jedynie natchnienie boskie mogło doprowadzić Biblię do takiego kształtu, w jakim ją dzisiaj znamy. Dlatego odkrywanie sensu dosłownego słowa Bożego jest *de facto* odkrywaniem tego, co Bóg chciał nam objawić. By móc dojść do pełni poznania zamysłu Bożego objawionego w Jego słowie, musimy je czytać w Duchu Świętym, tzn. sens dosłowny ożywiać duchem modlitwy.

Egzegeza nie może opierać się na prywatnych opiniach interpretatora i nie może wykraczać poza przesłanie zasadnicze tekstu.

Egzegeza historyczno-krytyczna nie jest sama w sobie interpretacją tekstu biblijnego, a jedynie narzędziem do jego poprawnej interpretacji. Jeśli podaje ona pewne rozstrzygnięcia co do sensu słowa Bożego, to jest to sens dosłowny, na którym bazuje sens duchowy. Egzegeza historyczno-krytyczna jest metodą, czyli kieruje się określonymi zabiegami, które ją obiektywizują. Badacz staje się jedynie interpretatorem uzyskanych wyników.

⁷⁴ LEON XIII. *Encyklika Providentissimus Deus O studium Pisma Świętego* (18 listopada 1893) pkt 17.

⁷⁵ PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA. *Natchnienie i prawda Pisma Świętego*. Tłum. H. Witczyk. Kielce 2014 s. 6.

Interpretacja słowa Bożego nie może mieć proweniencji prześmiewczej i ironizującej. Kiedy mówimy o prześmiewczości tekstu, to zauważamy, że egzegeza historyczno-krytyczna nie komentuje tego, co udało jej się odkryć. Nie ocenia ani nie wartościuje wyników badań. Dzięki temu pozostaje obiektywna i nie może być wykorzystana do celów ideologicznych. Kiedy mówi o ironii, to ma na myśli raczej gatunek literacki, który został użyty w tekście biblijnym, nigdy zaś nie mówi o tekście ironicznie, np. oceniając formowanie się tekstu.

Podstawą interpretacji tekstu biblijnego jest tekst oryginalny.

Egzegeza historyczno-krytyczna bazuje na tekście oryginalnym z założenia metodologicznego. Zasadniczo jednym z jej zadań jest krytyka tekstu, tak więc nie tylko bazuje ona na tekście oryginalnym, ale ma za zadanie wypracować wersję tekstu najbliższą oryginałowi⁷⁶.

Tekst biblijny należy interpretować pod kątem analizy literackiej, historycznej i kulturowej.

Egzegeza historyczno-kulturowa spełnia ten warunek z założeń metodologicznych.

Podstawą sensu duchowego jest sens dosłowny.

Egzegeza historyczno-krytyczna nie szuka sensu duchowego. Szukając sensu dosłownego, literalnego, daje podstawę do ustalenia sensu duchowego⁷⁷.

Interpretacja Pisma Świętego dokonuje się również przez relekturę.

Po raz kolejny metoda historyczno-krytyczna jawi się jako podająca sens dosłowny słowa Bożego. Zestawienie warunków historyczno-kulturowych oryginalnego tekstu biblijnego z kontekstem współczesnym pozwala na zestawienie podobieństw i różnic i wyznaczenie granic relektury.

Właściwym kontekstem relektury chrześcijańskiej jest autentyczne życie w Duchu Świętym.

Egzegeza historyczno-krytyczna spełnia ten warunek tylko wtedy, gdy oddaje się na służbę Kościołowi i człowiekowi. Kiedy zaczynamy interpretować Pismo Święte i wspomagamy się przy tym egzegezą historyczno-krytyczną, to sięgamy do najgłębszych pokładów znaczeniowych słowa. Ów kontekst autentycznego życia

⁷⁶ BENEDYKT XV. *Encyklika Spiritus Paraclitus O pożytecznym czytaniu Pisma Świętego* (15 września 1920) pkt 8.

⁷⁷ PIUS XII. *Encyklika Divino Afflante Spiritu O właściwym rozwoju studiów biblijnych* (30 września 1943). <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xii/encykliki/divino_afflante_30091943.html>.

w Duchu Świętym oznacza takie interpretowanie słowa, by nie zaburzając jego sensu dosłownego, uwydatnić jego sens historiozbawczy przejawiający się w życiu prawdziwie chrześcijańskim, które jest formowane i prowadzone przez Ducha Świętego. Taka interpretacja bywa często nazywana aktualizacją⁷⁸.

Interpretacja nie może być jedynie procesem intelektualnym.

Ostatnia zasada interpretacji słowa Bożego, która zazębia się nijako z poprzednią, uwyrażniając rolę egzegezy historyczno-krytycznej, stawia ją w jeszcze innym świetle. Metoda naukowa jest narzędziem intelektualnym. Ma ona w sposób możliwie najbardziej racjonalny przeanalizować dostępny materiał badawczy i podać jego krytyczną ocenę. Do tego dąży również metoda egzegezy historyczno-krytycznej. Jednak Pismo Święte jest rzeczywistością dynamiczną i żywą. Przez nie Bóg w Duchu Świętym przemawia do człowieka. Chociaż w sensie literalnym jest ono już „gotowe”, nic więcej nie zostanie do niego dodane ani ujęte (por. Sobór Trydencki), to jako struktura natchniona i objawiona jest żywe i skuteczne (Hbr 4,12). Ma ono niemalże cechy osobowe, dlatego musi w nim pozostać niedopowiedzenie wiary.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza dokumentów pozwoliła nam uzmysłwić sobie, że słowo Boże, choć jest skierowane do ludzi wszystkich wieków, to jednak napisane zostało w konkretnym kręgu kulturowym, w konkretnej sytuacji, w konkretnym języku. Przeszło pewien proces redakcyjny i kształtowało się na przestrzeni wieków. Dlatego musimy sięgać do jego wewnętrznej struktury, do obrazów w nim zawartych i próbować je wyjaśnić, by zrozumieć, co Bóg przez autora biblijnego chciał nam o sobie objawić. Aby jednak nie zmanipulować Bożego słowa i znaleźć w nim Boga takim, jaki On naprawdę jest, potrzeba nam dociekać sensu dosłownego Pisma Świętego na drodze egzegezy.

Analiza zaprezentowanych dokumentów wskazuje jednak, że nie ma jednej i zawsze niezawodnej metody egzegetycznej. Tylko hermeneutyka wiary pozwala na pełną optykę. Na postawione we wstępie pytanie o jednoznaczność i niesprzeczność analiz historyczno-krytycznych należy zatem odpowiedzieć negatywnie. Okazuje się, że metoda historyczno-krytyczna nie rozwiewa wszystkich wątpliwości co do tekstu biblijnego. Bywa i tak, że może ona nawet zaciemniać poznanie teologiczne czy utrudniać ortodoksyjną interpretację Pisma Świętego,

⁷⁸ O aktualizacji słowa Bożego zob. W. CYRAN. *Aktualizacja Biblii w życiu osobistym i w małej grupie. Jak Bóg mówi do nas dzisiaj przez Pismo Święte?*. Częstochowa 2012.

jeśli nie jest ściśle podporządkowana regułom interpretacyjnym wypracowanym przez Kościół.

Bardzo jasno jawi się zatem konieczność rozwoju tej metody i jej ulepszenia, a także pełniejszego jej współbrzmienia z innymi metodami egzegezy, aby nasze rozumienie Pisma Świętego było możliwie najlepsze.

THE ROLE OF HISTORICAL-CRITICAL EXEGESIS
IN INTERPRETING THE WORD OF GOD BASED
ON SELECTED DOCUMENTS OF THE CHURCH

Streszczenie

Increasingly, the faithful desire not only to learn the Bible, but to live it and build their relationship with God based upon the word of God. This form of piety requires in-depth reflection on God's word. To make it possible, you need to reach to good interpretations of the Holy Bible to discover God in full truth. It seems that historical and critical exegesis can meet these expectations. It requires, however, sustained development. The article shows the historical-critical method in comparison to other methods and refers it to the Magisterium of the Church. The article also points to its weaknesses which can be an obstacle to the correct interpretation of the word of God.

Tłum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: Pismo Święte, egzegeza, egzegeza historyczno-krytyczna, Magisterium Kościoła, hermeneutyka wiary, objawienie.

Key words: Holy Bible, exegesis, historical-critical exegesis, Magisterium of the Church, hermeneutics of faith, revelation.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XV, *Encyklika Spiritus Paraclitus O pożytecznym czytaniu Pisma Świętego* (15 września 1920).
- BENEDYKT XVI, *Adhortacja apostolska Verbum Domini O słowie Bożym w życiu i misji Kościoła* (30 września 2010). Poznań 2010.
- CARL S., *Verbum Domini and the Complementarity of Exegesis and Theology*. Wm. B. Eerdmans Publishing 2015.
- CYRAN W., *Aktualizacja Biblii w życiu osobistym i w małej grupie. Jak Bóg mówi do nas dzisiaj przez Pismo Święte?*. Częstochowa 2012.
- HAYES J.H., HOLLADAY C.R., *Biblical Exegesis. Third Edition: A Beginner's Handbook*. Westminster John Knox Press 2007.

- LEON XIII, *Encyklika Providentissimus Deus O studium Pisma Świętego* (18 listopada 1893). *List Papieskiej Komisji Biblijnej do biskupów włoskich*. W: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Red. I. Bokwa. Poznań 2007.
- PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*. Poznań 1994.
- PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA, *Natchnienie i prawda Pisma Świętego*. Tłum. H. Witczyk. Kielce 2014.
- PIUS IX, *Encyklika Qui Pluribus* (9 listopada 1846). W: *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Red. I. Bokwa. Poznań 2007.
- PIUS XII, *Encyklika Divino Afflante Spiritu O właściwym rozwoju studiów biblijnych* (30 września 1943). <https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xii/encykliki/divino_afflante_30091943.html>.
- PRIOR J.G., *The Historical Critical Method in Catholic Exegesis*. Rzym 1999.
- SOBÓR TRYDENCKI, *Recipuntur libri sacri et traditiones apostolorum*. W: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*. T. IV/1. Oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków 2007.
- SOBÓR WATYKAŃSKI I, *Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej Dei Filius*. W: *Dokumenty soborów powszechnych. Tekst łaciński i polski*. T. IV/2. Oprac. A. Baron, H. Pietras. Kraków 2007.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei Verbum* (18 listopada 1965). W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań 2002 s. 350-363.